

ЦИМБАЛ П. В.,

доктор юридичних наук,
професор кафедри кримінального
процесу та криміналістики
(Університет державної фіскальної
служби України)

ФЕДОРЧУК М. А.,

здобувач кафедри цивільного,
господарського, адміністративного права
та правоохоронної діяльності
(Відкритий міжнародний університет
розвитку людини «Україна»)

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.4.40>

ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ РЕЙДЕРСЬКИМИ ЗАХОПЛЕННЯМИ

У статті проаналізовано поняття «слідча ситуація» та на основі узагальнення думок вчених щодо цього визначення автором зроблено висновок про те, що слідча ситуація – це обстановка досудового розслідування, яка характеризується сукупністю фактичних даних, які мають істотне значення для з'ясування події, висування і перевірки версій, визначення ходу і стану досудового розслідування кримінального правопорушення.

Підкреслено особливе значення початкового етапу досудового розслідування кримінального правопорушення в методиках розслідування окремих видів злочинів. Наявна в практиці слідчої діяльності проблематика оцінювання прокурором правильності кваліфікації дій підозрюваної особи, доказів, обґрунтованого повідомлення про підозру призводить до суттєвого навантаження на початковий етап досудового розслідування.

Здійснено аналіз матеріалів слідчої практики, у яких йдеться про те, що слідчий і прокурор на початковому етапі досудового розслідування типово реалізують зумовлений ситуацією розслідування комплекс заходів забезпечення кримінального провадження (негласні слідчі (розшукові) дії).

На основі проведеного аналізу слідчої практики зрозуміло, що до невідкладних слідчих (розшукових) дій належать також допит свідків про дані, які їм відомі щодо вчиненого кримінального правопорушення, пов'язаного з рейдерським захопленням. У разі коли підозрюваний (підозрювані) затримані, проведено їх особистий обшук, доцільно отримати інформацію про сам факт вчинення кримінального правопорушення та його документального підтвердження.

Варто звернути увагу, що у деяких випадках проводиться пред'явлення для впізнання осіб, тому потреба в цій слідчій (розшуковій) дії виникає тоді, коли допитані заявники, свідки, потерпілі, підозрювані заявили, що не знайомі з особою, котра цікавить слідство, але можуть її впізнати; допитана особа дала показання про когось зі своїх знайомих, але останні заперечують факт знайомства з допитаним; установлюється особа затриманого, який не має при собі документів; є підстави вважати, що особа видає себе не за того, ким є насправді.

Ключові слова: досудове розслідування, рейдерське захоплення, слідча ситуація, слідчий, прокурор, обшук, огляд

Tsybmal P. V., Fedorchyk M. A. Typical investigative situations at the initial stage of pre-trial investigation of criminal offenses related to raids

The article analyzes the concept of “investigative situation” and on the basis of generalization of scientists’ opinions on this definition, the author concludes that the investigative situation is a situation of pre-trial investigation, which is characterized by a set of facts that are essential to clarify the event. nomination and verification of versions, determination of the course and state of the pre-trial investigation of a criminal offense.

The special importance of the initial stage of pre-trial investigation of a criminal offense in the methods of investigation of certain types of crimes is emphasized. The existing problems in the practice of investigative activity of the prosecutor’s assessment of the correctness of the qualification of the suspect’s actions, evidence, substantiated notice of suspicion leads to a significant burden on the initial stage of the pre-trial investigation.

An analysis of the materials of the investigative practice in which it is stated that the investigator and the prosecutor at the initial stage of the pre-trial investigation typically implement a set of measures to ensure criminal proceedings (covert investigative (investigative) actions).

Based on the analysis of the investigative practice, it is clear that the urgent investigative (search) actions also include the interrogation of witnesses about the data they know about the committed criminal offense related to the raid. In the event that the suspect (suspects) are detained, their personal search is given, it is advisable to obtain information about the fact of committing a criminal offense and its documentary evidence.

It should be noted that in some cases, persons are presented for identification, so the need for this investigative (search) action arises when the interrogated applicants, witnesses, victims, suspects stated that they do not know the person who is interested in the investigation, but may recognize it, because in one way or another to assist the person in the circumstances of which they testified; the interrogated testified about one of his acquaintances, but the latter denied the fact of acquaintance with the interrogated; the identity of the detainee who does not have documents is established; there is reason to believe that a person does not pretend to be who he really is.

Key words: *pre-trial investigation, raider seizure, investigative situation, investigator, prosecutor, search, review.*

Вступ. Типова слідча ситуація означає, що в процесі розслідування кримінальних правопорушень, пов’язаних з рейдерськими захопленнями, неодноразово доводиться визначати, що саме є основним завданням на цьому етапі, на досягнення якого потрібно спрямувати зусилля, які засоби і прийоми виявлення або дослідження доказів можна використовувати в цій обстановці тощо. Визначення «слідчої ситуації» у криміналістичній науці відбулося не одразу, а в результаті тривалої дискусії відомих вчених.

У криміналістичній науці існують погляди, що слідча ситуація є:

1) відкритою системою, в якій взаємодія учасників заснована на отриманні інформації ззовні, а також каналами зворотного зв’язку з постійним і взаємним рефлексуванням позицій партнерів; 2) цілеспрямованою системою, оскільки діяльність її учасників зумовлена певною метою або комплексом цілей, які часто суперечать одна одній; 3) контрольованою, але не повною мірою системою; 4) дискретною системою, яка може бути розчленована на різні процеси: а) контроль за виконанням власних функцій слідчого; б) сприйняття інформації від учасників ситуації; в) сприйняття й оперативної оцінки слідчих помилок, упущень; г) формування адекватної програми виправлення помилок: запобігання можливим негативним наслідкам упущень слідчого; д) виконання комплексу тактичних прийомів відповідної

спрямованості й прийняття інформації про їх результативність; е) детермінуючою системою, оскільки вона зумовлює поведінку слідчого та інших зацікавлених осіб, які також як і слідчий аналізують ситуацію і роблять відповідні висновки про майбутні слідчі ситуації [1].

Зміст слідчої ситуації складається з компонентів, які класифікуються Р.С. Белкіним на чотири групи:

– компоненти психологічного характеру: психологічний стан осіб, які є учасниками кримінального провадження, психологічний стан слідчого, результат конфлікту між слідчим і особами, які йому протистоять;

– компоненти інформаційного характеру: обізнаність слідчого (про обставини злочину; можливі докази; можливості їх виявлення та експертного дослідження, місця приховування викладеного, наміри протидії слідству та інше), обізнаність осіб, які протидіють слідчому, й інших, що проходять за провадженням осіб (про ступінь інформованості слідчого і свідків про виявлені й невиявлені докази, про наміри слідчого тощо); наслідки розголошення слідчої таємниці тощо;

– компоненти процесуального тактичного характеру: стан провадження, докази та їх джерела, наявність надійних, ще не використаних джерел орієнтуючої інформації, можливість обрання потрібного запобіжного заходу, ізоляція осіб, що підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення, проведення конкретної слідчої дії; наявність тактичного ризику і можливість його мінімізації, протидія встановленню істини з боку злочинця і його зв'язків, а іноді потерпілого і свідків, наслідки помилкових дій слідчого, понятих, фахівців та експертів тощо;

– компоненти матеріального й організаційно-технічного характеру: наявність комунікацій між черговою частиною і слідчо-оперативною групою; наявність засобів передачі та прийому потрібної інформації з облікових апаратів органів внутрішніх справ, мобільності її пошуку за запитами; можливість мобільного маневрування наявними силами і засобами, забезпеченість тим і іншим одночасно тощо [2].

Постановка завдання. Метою статті є розгляд типових слідчих ситуацій на початковому етапі досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з рейдерським захопленням.

Результати дослідження. Важливу роль відіграють типові слідчі ситуації – об'єктивні положення, які виникають насамперед на початковому етапі досудового розслідування на базі незначного обсягу інформації й часто повторюються в процесі розслідування.

Вагомий внесок в обґрунтування позицій щодо змісту слідчих ситуацій, їх класифікації зробили Р.С. Белкін, В.П. Бахін, О.М. Васильєв, С.В. Валіканов, Т.С. Волчецька, В.К. Галк, І.Ф. Герасимов, А.Ф. Волобуєв, Т.С. Волчецька, В.К. Гавло, В.Г. Гончаренко, Н.Л. Гранат, Г.Л. Грановський, Г.А. Густв, Л.Я. Драпкін, А.В. Дулок, В.А. Журавєв, А.В. Іщенко, О.Н. Колесніченко, В.О. Коновалова, В.О. Коновалова, В.О. Образцова, В.Г. Танасевич, В.В. Тищенко, В.Ю. Шепітько, М.П. Яблоков та інші.

На підставі узагальнення наукових публікацій та ознайомлення з матеріалами судово-слідчої практики ми вважаємо, що є елементи кримінальної процесуальної форми, які суттєво впливають на організацію пізнавального процесу на стадії досудового розслідування. Зокрема, до них належать такі:

1) обов'язковість реєстрації процесуальних рішень, прийнятих під час досудового розслідування, в ЄРДР;

2) ліквідація інституту оперативно-розшукового супроводження досудового розслідування (роботу оперативного підрозділу після внесення інформації про кримінальне правопорушення до ЄРДР ініціюють лише в межах, що визначені дорученням слідчого);

3) розгляд низки процесуальних питань слідчим суддею (призначення судової експертизи; тимчасовий доступ до речей і документів, обшук, НС(Р), що пов'язані з втручанням у приватне спілкування, інші дії, пов'язані із проникненням до житла чи іншого володіння; за певних обставин з дотриманням змагальної процедури);

4) узгодження слідчим більшістю своїх рішень у провадженні з прокурором (повідомлення про підозру; заходів забезпечення кримінального провадження, окремих слідчих (розшукових) дій);

5) прийняття окремих важливих рішень виключно прокурором (наприклад, про об'єднання або виділення матеріалів досудового розслідування; здійснення контролю за вчиненням злочину);

б) можливість учасників процесу оскаржувати до слідчого судді більшість рішень, дій та бездіяльність слідчого і прокурора, зокрема щодо повідомлення про підозру після спливання терміну, визначеного законом [3].

Момент започаткування змагальної процедури кримінального судочинства як основа поділу на криміналістичні етапи дозволить забезпечити чіткий поділ етапів розслідування, що, як обґрунтовано доводить А.Ф. Волобуєв, слід використовувати для розроблення окремих криміналістичних рекомендацій [4].

На нашу думку, першим етапом досудового розслідування потрібно вважати традиційний початковий етап, що триває з моменту внесення інформації про кримінальне правопорушення у ЄРДР до моменту висунення принаймні одній особі законної обґрунтованої підозри у вчиненні кримінального правопорушення (одного або декількох). На початковому етапі обов'язковим для виконання є такий перелік завдань:

– встановлення відсутності / наявності події кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

– встановлення складу визначеного правопорушення (час, місце, спосіб, кримінальна мета / мотив, повторність, вчинення групою осіб / організованою групою, наслідки й інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

– встановлення фактичних даних, які вказують на конкретну особу, що могла вчинити кримінальне правопорушення (форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення особою, стосовно якої вирішують питання щодо вручення їй повідомлення про підозру);

– забезпечення здійснення кримінального провадження.

Аналіз матеріалів слідчої практики свідчить, що слідчий і прокурор на початковому етапі типово реалізують зумовлений ситуацією розслідування комплекс заходів забезпечення кримінального провадження комплекс НС (Р)Д. Проведенням останніх на початковому етапі досудового розслідування розв'язуються такі завдання наступного етапу, як:

а) встановлення злочинної діяльності в повному обсязі;

б) встановлення характеру і тяжкості обвинувачення щодо кожного суб'єкта злочину (зміни повідомлення про підозру особи / осіб).

Саме тому слід акцентувати увагу на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з рейдерськими захопленнями. Це дасть змогу відобразити динаміку розслідування злочинів різної складності, типізувати слідчі ситуації конкретної групи / підгрупи таких злочинів, сформулювати тактичні завдання розслідування й деталізувати комплекс засобів з їх розв'язання, тим самим створити з прагматичних міркувань теоретичну базу для розслідування злочинів зазначеної категорії.

Інформація доказового значення (або процесуальна) дає підстави визначити ступінь повноти відомостей про злочин, що мінімізує тактичні ризики слідчого під час обрання конкретних засобів пізнання події злочину.

Традиційним у криміналістиці можна визнати поділ слідчих ситуацій на типові та конкретні. Якщо останні є відображенням стану досудового розслідування конкретного кримінального провадження, то типові ситуації є результатом наукового узагальнення слідчої практики [5].

Типова слідча ситуація на підставі апріорних знань є результатом узагальнення й аналізу емпіричного матеріалу, у ній відображено найбільш загальні риси, що характеризують перебіг і стан розслідування на певному етапі (вихідному, початковому, наступному) [4]. Високий ступінь наукової абстракції зумовлює її вагомим теоретичним та методичним значенням для розроблення низки питань методики розслідування окремих видів злочинів, зокрема:

1) дає можливість виокремити і звести воедино обставини, оцінка яких є необхідною для прийняття слідчих рішень за кримінальним провадженням [6].

2) дозволяє забезпечити повноту розслідування на кожному з криміналістичних етапів – доказування події злочину, винуватості конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення (форми вини, мотивів і мети вчинення кримінального правопорушення) й інших обставин, коло яких має релевантне значення залежно від ознак певного складу кримінального правопорушення;

3) характеризує процес формування стратегічних і тактичних завдань розслідування й визначення оптимальної послідовності проведення слідчих дій або тактичних операцій, що спрямовані на виконання цих завдань [7].

Відобразити особливості типових слідчих ситуацій класифікаційних груп / підгруп злочинів дозволить характеристика в межах кожної групи типових слідчих ситуацій, їх різновидів, зокрема, коли:

1) кримінальне провадження розпочато в результаті отримання заяви потерпілого / повідомлення особи про кримінальне правопорушення;

2) кримінальне провадження розпочато в результаті ознайомлення з матеріалами оперативного підрозділу щодо перевірки оперативної інформації;

3) кримінальне провадження розпочато в рамках реалізації матеріалів ОРС [8].

У разі ситуації, коли кримінальне провадження розглядається за результатами отримання заяви потерпілого чи повідомлення іншої особи, необхідно:

– забезпечити збереження документів, пов'язаних з рейдерським захопленням;

– встановити обставини походження фіктивних документів;

– встановити режим роботи комп'ютерів системи, що підтверджуватимуть здійснення незалежних дій у мережі;

– встановити коло осіб, причетних до реєстрового захоплення;

– встановити факти приховування кримінального правопорушення (внесені в електронну базу даних);

– встановити зв'язки з комерційними структурами попередньої роботи, коло знайомих та наявність у них судимості тощо);

– відшкодувати причинені моральні збитки;

– встановити злочинні зв'язки;

– встановити ознаки несанкціонованої зміни у діяльності;

– вилучити інформацію про автоматичні засоби вогнепальної та холодної зброї, яку опрацьовують і зберігають в автоматизованих системах [8].

Окреслені тактичні завдання виконують шляхом проведення комплексу слідчих (розшукових) дій:

а) допит підозрюваного (потерпілих) та осіб, що повідомили про вчинення кримінального правопорушення;

б) тимчасовий доступ до речей і документів (інформація в електронній системі); нормативні акти та документи, що регламентують операційну роботу; бухгалтерський облік, внутрішньобанківський контроль; функціональні обов'язки працівників; журнали, інші документи, у яких фіксують роботу оператора; журнал перевірки технічного стану системи банку тощо);

в) слідчий огляд вилученого;

г) призначення ревізії діяльності підозрюваних осіб.

Кримінальне провадження розпочинають типово у зв'язку з докладним рапортом оперативного співробітника, при цьому особа або група осіб у визначеному складі вже затримана під час вчинення злочину.

На початковому етапі досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з рейдерським захопленням, є:

– затримання підозрюваних і здійснення реєстрації в ЄРДР кримінального правопорушення;

- забезпечення збереження документації, в тому числі на електронних носіях;
- встановлення інших осіб, причетних до вчинення кримінальних правопорушень;
- встановлення свідків і інших осіб, яким відомо про рейдерські захоплення;
- вилучення транспортних засобів, холодної та вогнепальної зброї;
- вилучення та дослідження документації з рейдерських захоплень;
- встановлення способу рейдерського захоплення тощо.

Основні тактичні завдання досудового розслідування здійснюються шляхом проведення такого комплексу слідчих (розшукових) дій:

- слідчий огляд документації та електронних носіїв;
- допит підозрюваних осіб;
- допит потерпілих;
- проведення криміналістичних досліджень вилучених документів та електронних носіїв;

– проведення деяких досліджень вилучених документів з рейдерських реєстрів [8].

Висновки. До невідкладних слідчих (розшукових) дій належить також допит свідків про дані, які їм відомі щодо вчиненого кримінального правопорушення, пов'язаного з рейдерським захопленням. Якщо підозрюваний (підозрювані) затримані, проведено їх особистий обшук, доцільно отримати інформацію про сам факт вчинення кримінального правопорушення та його документального підтвердження.

Добуті тактичним прийомом дані можуть бути як речовими доказами, так і предметом експертних досліджень криміналістичного, економічного, бухгалтерського та іншого напрямів.

Слід зауважити, що у деяких випадках проводиться пред'явлення для впізнання осіб, тому потреба в даній слідчій (розшуковій) дії виникає тоді, коли допитані заявники, свідки, потерпілі, підозрювані заявили, що не знайомі з особою, котра цікавить слідство, але можуть її впізнати; допитана особа дала показання про когось зі своїх знайомих, але останні заперечують факт знайомства з допитаним; установлюється особа затриманого, який не має при собі документів; є підстави вважати, що особа видає себе не за того, ким є насправді.

Список використаних джерел:

1. Гавло В.К. Следственная ситуация : сб. науч. тр. Всесоюзный ин-т по изучению причин и разработки мер предупреждения преступности. Москва, 1985. С. 38–41.
2. Белкин Р.С. Курс советской криминалистики: пособие для вузов МВД СССР. Москва, 1977. С.77–226.
3. Самойленко О.А. Основи методики розслідування злочинів, вчинених у кіберпросторі : монографія. Одеса. 2020. 372 с.
4. Волобуєв А.Ф. Загальні положення криміналістичної методики: лекція. Харків, 1996. С. 29–30.
5. Самойленко О.А. Особливості розслідування викрадень майна, вчинених із використанням комп'ютерних технологій : монографія. Київ. 2009. 328 с.
6. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия. Москва. 2000. С. 106.
7. Одерій О.В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля : монографія. Харків. 2015. С. 278.
8. Журавель В.А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції : монографія. Харків, 2012. 304 с.

